

создать Музей валунов. Территорию будущего музея на окраине города осушили, очистили и символически разбили на композиционные сектора. В 1989 г. музей валунов объявлен памятником природы республиканского значения.

По нашему убеждению, рецензируемая монография лишь выиграет, в случае если будет снабжена иллюстративным материалом.

Данные пожелания несколько не умаляют достоинств рецензируемой книги, которая заслуживает самой высокой оценки и должна быть в переводе на русский язык доступна специалистам на постсоветском пространстве.

Подано до друку: 09.11.2016 р.

УДК [930.2+069](477)

СОКУЛЬСЬКИЙ А.Л., ПАЦИНА Л.А.

Україна козацька: філософія пізнання й естетика історичної поеми Валентина Северинюка

[рец. на кн.: Северинюк В. Україна козацька: історична поема / Валентин Северинюк ; худ. оформ. Лідії Чир. – Львів : Каменяр, 2014. – 478 с.]

Побачила світ книга Валентина Северинюка «Україна козацька: історична поема» – у 2014 р. львівське видавництво «Каменяр» видало 300 прим., а наступного року те ж видавництво випустило твір за державною програмою «Українська книга» накладом 1000 прим.

В історичній поемі, як зазначено в анотації, зображена козацька доба від її початків до сучасного відродження традицій. Поетичний текст супроводжено численними ремарками автора, загалом їх понад 1200. Вони чотирьох видів: це – докладні наукові коментарі до поетично описаних подій; біографічні довідки про історичних діячів; пояснення значень (етимологія) застарілих, рідковживаних та іншомовних слів; посилання на джерела. У книзі згадано більше 400 імен діячів і учасників української, російської, польської, литовської, білоруської, турецької, кримськотатарської, молдовської, шведської, австрійської, німецької, французької, грецької, англійської, італійської та інших історій і культур, у т. ч. давньогрецької і давньоримської. Це – полководці й політики, правителі держав, козацькі гетьмани й кошові отамани, громадські й церковні діячі, письменники і учені, зрештою – прості люди: козаки, селяни, міщани.

Перед нами – твір несподіваний уже тим, що одразу викликає згадку про добре відому кожному українцеві ще зі шкільних років «Енеїду» Івана Котляревського. Великий предтеча сучасної української літератури зобразив

троянців як запорозьких козаків, із властивими для них військовим устроєм, озброєнням, одягом, побутом, гумором, звичками тощо. Усе це й багато чого іншого (насамперед – реальні події та постаті вітчизняної історії) знаходимо в поемі «Україна козацька», яка народжена пером і душею нашого сучасника, поета і фахового науковця (В. Северинюк – кандидат історичних і доктор політичних наук).

Громадськість звернула увагу на твір ще до його видання. У 2013 р. рукопис поеми було відзначено Міжнародною літературно-мистецькою премією імені Григорія Сковороди Українського фонду культури. Про мистецький рівень твору та його громадське визнання свідчить і публікація в газеті «День» під красномовною назвою «Козацька «Іліада»» [4]. Авторами передмов до книги стали: політик, голова Верховної Ради України двох скликань Олександр Мороз, поет, лауреат Народної Шевченківської премії (Залізний Мамай), старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України Ігор Павлюк; поетеса, член Національної спілки письменників України, директор Гуляйпільського районного краєзнавчого музею Любов Геньба.

Структурно «Україна козацька» складається з 15 розділів, що об'єднані у чотири частини. Їхні назви, попри те, що однослівно-лаконічні, – надзвичайно емкі, як ланки одного хронологічного ланцюга, найтугіші вузли політичної і козацької історії України XVI–XVIII століть: Ч. 1. – «Роздоріжжя», «Січ», «Пробудження», «Сагайдачний»; Ч. 2. – «Передгроззя», «Хмельницький», «Переяслав»; Ч. 3. – «Руїна», «Мазепа», «Полтава», «Конституція»; Ч. 4. – «Зашморг», «Колії», «Калнишевський», «Перекотиполе». Завершується твір епілогом – «Нашадки».

Інтерес науковців-істориків у книзі викликають передовсім численні історичні факти, уміло обрамлені й огранені В. Северинюком засобами літературно-поетичного слова. З його поля зору не випала практично жодна значуща подія козацької історії, необхідна для повноцінного розкриття творчого задуму. Це – польсько-литовський період; перші козацькі повстання; зародження козаччини; історія Запорозьких Січей; Визвольна антипольська війна середини XVII ст.; боротьба за державність у період Руїни; антимосковський спротив на початку XVIII ст.; боротьба за автономію і втрата гетьманської та січової державності через імперсько-шовіністичну політику царської Росії; останні сторінки історії запорозького козацтва; відгомін козацької слави і традиції у громадсько-політичних і воєнних подіях та діяльності різних організацій у XX ст.

При цьому історик-літератор не поспішає змальовувати перші-ліпші події, а намагається зацікавити читача найяскравішими і водночас суттєвими для історичного контексту фактами, досліджуючи та порівнюючи різні джерела.

У книзі є посилання на більше, ніж 60 джерел: наукові історичні та філософські праці українських і зарубіжних авторів, документальні та довідково-біографічні матеріали, літературно-художні твори.

Історична поема В. Северинюка має, зокрема, відношення до проблеми пізнання козацького стану, твір відображає естетику й моральні цінності українського народу і козацької доби. На відміну від попередників (В. Голобуцький), формування козацтва як стану українського суспільства, зародження козацької самосвідомості, формування козацького ордену – Хортицької Січі – В. Северинюк поєднує з постаттю Дмитра Вишневецького – її фундатора, якого він ототожнює із знаменитим народним героєм Байдою. Це заперечує минулі спроби радянських істориків не розглядати Вишневецького як організатора першої Січі на Запорозжі – бо вона, відповідно до «класової» методології, «не могла виникнути з волі магнатів», на зразок Б. Претвича, О. Дашкевича, Д. Вишневецького, а тільки «в боротьбі з ними», тобто Січ складалася винятково в процесі боротьби проти феодално-кріпосницького гніту та іноземного поневолення. Як і О. Апанович, і К. Гуслистий, автор «України козацької» вважає, що легендарний Байда постав у популярних українських народних піснях уже після своєї героїчної смерті в Стамбулі [3, с. 11–12]. У творі виражена ідея, яку свого часу запропонував Л. Винар, що за участю Вишневецького та його сучасників у козацький світогляд і практику увійшла норма лицарської поведінки, поширення якої стало основною прикметою життя запорозького козацтва [1, с. 14–16].

«Звичайно, майже всі події і постаті козацького періоду історії України могли би стати темами окремих поем», – слушно зауважує О. Мороз у передмові до книги («Кілька слів до читача поеми») [7, с. 1]. І, як бачимо, головними героями окремих розділів поеми В. Северинюка стали: гетьман реєстрового козацтва Петро Сагайдачний, гетьмани України Богдан Хмельницький та Іван Мазепа, кошовий отаман Петро Калнишевський. Їхні людські й політичні портрети змальовані виразно, соковито, без надмірних рожевих або чорних фарб – в усій гамі чеснот, суперечностей та недоліків, що були властиві цим представникам тодішньої української еліти. Автор закликає бути стриманим і об'єктивним в оцінюванні зробленого нашими предками, без захвалювання, з одного боку, і без сльозавого голосіння над невдачами – з іншого. У розділі «Хмельницький» він пише: «Все було... Та тільки правда // в іншому, братове: // славен той, хто сам домігся, // а не взяв готове. // Хай не стільки, як ми варті, // як в неволі скніло: // із вогню та з попелища // вирвав, що вціліло, – // від столітньої наруги, // спольщення й латини, // від принизливої «честі» // пухтити перини // для тілес панів шляхетних, // що не вдома спали, // а у Києві – й своєю // власністю вважали // Україну Давньоруську. // Та чужі комори обкрадали...» [7, с. 103, 126].

У поемі «Україна козацька» проглядається дуже багато паралелей з теперішнім станом України: загроза суверенітету, нагальні державотворчі завдання, гостра потреба в забезпеченні територіальної цілісності та політичної єдності, обороноздатності, нестача позитивного досвіду державного управління, відчайдушні зусилля патріотів і зневіра обивателів у націєтворчих можливостях, самопожертва і зрадництво, меценатство і жадібність, альтруїзм і кар'єризм, служіння своєму народові й прислужництво перед окупантом і агресором тощо.

Політичну невизначеність, утому від безкінечної боротьби і суспільну апатію, викликані нерозвиненістю державного організму молодого Гетьманщини, – усе це передають слова правобережного гетьмана Петра Дорошенка, мовлені кошовому отаману Іванові Сірку: «Я б ніколи бусурмен, // їх орду військову, // в Україну не пускав – // ні за яку мову! // То – мій розпач, то – мій гріх, // але хто ж їх спинить? // Польща слабне, а Москва // по-своєму чинить. // Не готова нас усіх // під царем з'єднати. // А самі? Не доросли... // сумно... сумно, брате!» [«Руїна»; 7, с. 238]. Водночас Дорошенко усвідомлює, що порятувати Україну може тільки вона сама і її народ: «Єднаймося, браття! // Припинімо чвари! // Бо не стануть московіти, // ляхи чи татари // нас по ширості любити – // в них свої турботи, // і ніхто за нас не зробить // нашої роботи: // не зоре дбайливо землю, // не засіє ниву, // не складе крилату пісню, // ніжну та журливу. // І не вишіє сорочки // тими кольорами, // що квітують а наших душах // веснами-садами» [«Руїна»; 7, с. 233].

Ще й сьогодні є чимало критиків і скептиків, котрі розглядають українське козацтво як історичне явище, в якому більше було суперечностей, незгод, кровопролиття та згаяних можливостей. Приклади цього ми знайдемо і в «Україні козацькій». А якою іще могла бути історія бездержавного народу в оточенні ласих до його земель сусідів-агресорів? Але було й багато іншого – протилежного. Об'єктивне висвітлення козацької культури засвідчує, що все-таки найвагомим чинником у ній був героїчний. Яка ще епоха в історії України дала більше народних героїв, ніж козацька?!

Загальний настрій поеми – життєствердний, просякнутий філософією справедливої боротьби й віри в переможність сукупних зусиль українства. Не випадково В. Северинюк кілька разів цитує історіософські висловлювання Тараса Шевченка, як-от у заключних рядках розділу «Руїна»: «Не ридаймо тільки // і не сміймося невдячно // над усім, що сталось: // нашим предкам аж по ніздрі // клопоту дісталось. // Прочитаймо співчутливо // про ту Україну, // «полюбімо щирим серцем // Велику руїну», – // так підказує Шевченко // і навчас доля: // «В своїй хаті своя й правда, // І сила, і воля» [7, с. 243]. Не затінення чи виправдання власних помилок, не зневаження минувшини, а національна самоповага, співпереживання історичного досвіду і головне – його вдумливе вивчення

за «підручником» свого серця – ось у чому полягає глибинність Шевченкової настанови, про яку нагадує автор «України козацької».

У поемі докладно відображено перебіг і характер відносин українського козацтва з його основними контрагентами – Річчю Посполитою, Московським царством (потім – імперією), Кримським ханством і Турецьким султанатом. Зрозуміло, що особливо актуально видається «українсько-московська» тема. Спектри, в яких вона постає на сторінках поеми, надзвичайно широкі: від ідейно-ментального до ситуативно-кон'юнктурного, від політичного до побутового, від іронічного до трагічного, від нищого до величного. У зв'язку з останнім, наведемо уривок з тієї частини твору, де йдеться про наказного гетьмана України Павла Полуботка. В. Северинюк звернувся до відомої легенди про те, що ув'язнений у Петропавлівській фортеці Полуботок начебто виголосив перед Петром I промову на захист Гетьманщини і українського народу. Ось її поетичні фрагменти в авторстві В. Северинюка: «Ти плондруєш нашу землю // (також християнську!) // без жалю, мов бусурменську, // чи якусь поганську. // А за що? За те, що царство // наш народ підсилив, // як воно лиш піднімалось... // І царі ходили «під столами»? // А Росія // від Польщі ховалась // і до грамоти шкільної // ледве долучалась?... // В Україні порядкують // з лютістю тяжкою // неписьменні урядовці, прислані тобою. // При Хмельницькому Богдані // козаки повстали // і самі свою свободу // в Польщі відібрали. // Добровільно віддалися // під монаршу руку, // то чому ж тепер нестерпну, // невимовну муку // наш народ терпіти мусить – // кривди, глум, побори? // Чи тепер ми вже не люди – // а «рабы» і «воры»?» [«Зашморг»; 7, с. 353–354].

Подібні випадки надання поетичної форми прозовим текстам, зокрема документальним історичним джерелам, бачимо у поемі кілька разів, і вони дійсно унікальні: це, до прикладу, віршований переказ листів І. Мазепи до Мотрі Кочубеївни [«Мазепа»; 7, с. 270–272], знаменитого політико-правовий акта – «Pacta et Constitutiones...» Пилипа Орлика [«Конституція»; 7, с. 313–320], антиукраїнських секретних указів та інструкцій цариці Анни Іоанівни [«Зашморг»; 7, с. 360–363] і, нарешті, одіозного Маніфесту Катерини II з приводу ліквідації у 1775 р. Запорозької Січі [«Калнишевський»; 7, с. 413–419] – із відображенням повного змісту цього чималого документа та урахуванням зворотів тодішньої офіційної російської мови. Коротке цитування насправді досить великого фрагмента поетичного тексту не дасть змоги належно оцінити літературний хист В. Северинюка. Краще нехай читач сам дослухається до його заклику: «Прочитаймо «царські мислі»! // Пильно прочитаймо: // ані коми, ні півкоми // в них не залишаймо // без належної уваги. // Навіть між рядками // постараймося відчути, // що тоді над нами, // як Дамоклів меч, висіло, // між Невою й Кримом //

що постало та посміло // зватись «Третім Римом». // Це – імперія! Недарма // в титулі цариці, // окрім слова «Всеросійська», // значилося тричі // слово «прочая». – Для «прочих» // («не-великоруських») // в тому слові чувся вирок!..» [«Калнишевський»; 7, с. 412–413].

Та, незважаючи на асимілятивну політику імперії, українці збереглися як повноцінний, самодостатній етнос. У поемі розказано про духовний подвиг репресованого царизмом останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського, коли імперська влада «зачищала» усякий «запорозький слід» відповідно до веління Катерини II: «Сечь МЫ упраздняем! // Вместе с оной истребленью // подлежит названье // «запорожские казаки»...» [«Калнишевський»; 7, с. 413–414]. В. Северинюк своїм зверненням-запитанням до Калнишевського, який 25 років був ув'язненим на Соловках, ніби знову повертає кошового до життя: «Як ти вижив, Калнишевський, // у тяжкій неволі? // Сам-один, як в домовині, – // і не збожеволів! // В темній келії осліплий, // зігнутий дугою, // двадцять п'ять – не днів, а років! // міццю січовою // дивував поморських чайок // та Москву імперську. // Пережив Грицька Нечесу // й хвойду ангальт-цербстську. // І Павла – її нащадка... // ...не просив «прощення». // Не розкався, не зрікся // гордого імення – // Запорожець! І «смиреньє», // про яке писалось // в епітафії надгробній, // мало стосувалось // цього діда-запорозця. // Бо зів'ялі духом // не живуть у трьох століттях, // а він жив! Тож пухом // хай земля для нього буде! // Гірко, що чужинська... // А душа до неї лине // наша – українська!» [«Калнишевський»; 7, с. 425–427].

Тут, однак, авторові можна було би дорікнути, що у надпису на надгробку П. Калнишевського йшлося про «смирение» кошового не стільки перед царською владою, скільки перед Богом – як усякого іншого християнина, котрий відійшов у кращі світи. Але розуміємо, що поетичне мислення, оздоблюючи своєю естетикою історичні факти, має право відхилятися від вимог формальної логіки, шукаючи додаткового вираження у метафорах та алегоріях.

Окремо треба сказати про майстерність В. Северинюка у використанні зразків народної творчості: у текст твору введено багато уривків з українських прислів'їв, приказок, народних пісень, козацьких дум, героїчних балад із зазначенням їхніх назв. І у цьому аспекті автор поеми виявився умілим популяризатором української культури. Як він сам зауважує у «Зачині» до поеми, робить це не з метою скористатися з народних надбань, а щоб віддати належне народній пам'яті і мудрості: «В пісню-думу, у переказ // пам'ять увібралась. // Що в народі зародилось, – // те і нам дісталось. // Я додав маленьку крихту – // тричотири рими, // а все інше – то устами // мовлене святими» [7, с. 15].

Щоб проілюструвати, як делікатно поет поєднує історично-документальні свідчення з народним гумором та козацькими приповідками, наведемо уривок

з розділу «Січ», у якому йдеться про дотримання січовими козаками заповіді не приводити на Січ жінок: «Чар дівочих та жіночих // кіш не знав ніколи. // Січ – свобода! А кохання // козака неволить... // Як одні дружин законних // по ночах любили, // інші (вперто-нежонаті) // їх за те ганьбили. // Обзивали: «баболуби», // «сидні», «гречкосії» – // насміхались незлоливо // з тої «чудасії». // А як власне хтиве тіло // до гріха просилось, // то веселі співали, // щоб не так хотілось: // Не у землю, а на дубі, // на самім вершечку, // та не вдень, а серед ночі // сіє козак гречку. // Козак там і заночує, // де гречку почує. // Як немає молоді, // то стару цілує» [7, с. 57, 58–59].

Філософія рецензованого твору вагома і повчальна. Окрім пояснень і тлумачень історичного змісту, значній частині українських громадян (особливо в зросійщених регіонах країни), її пізнання важливе для молодого покоління, як того, що небайдуже до козацтва, намагається відродити козацькі традиції, якщо не у вишиванках, то у власній уяві й пам'яті. Національна історична пам'ять надзвичайно важлива для просвіти школярів. Не випадково автор передмови О. Мороз пише, що читав поему разом зі своєю онукою. І справді, потрібно нагадувати нашим сучасникам, що значать слова і поняття в нашій мові: «ярмо», «віл», «орати», «гнути спину» – усім і віруючим і не віруючим, і в місті, і в селі – «аби ми ніколи не забували, звідки ми родом» [7, с. 1].

Валентин Северинюк виразною патетикою славить національні вартісні категорії – гімн, прапор, тризуб... В радянській добі презирливо оцінювали два кольори – жовтий і блакитний. Хочемо звернути увагу, що за часів Центральної Ради першим кольором прапора Української Народної Республіки був жовтий, другим – синій (блакитний). Свідчення цього знаходимо і в літературі: «Бій одлунав, жовто-сині знамена // Затріпотіли на станції знов...» (Володимир Сосюра); «Українське військо, мов з могили встало, // Загриміло в бубни, у сурми заграло, // Розгорнуло прапор соняшно-блакитний, // Прапор України, рідний, заповітний!» (Олександр Олесь). Тому й сьогодні на Державному прапорі України більш природним було б розміщення кольорів саме так: вгорі – жовтий, внизу – синій, адже над усім панує Сонце – джерело енергії, світла, життя.

Життя насправді доводить, що «Слово – не полова: // і добро і лиходійство // проростають з слова» [«Нашадки»; 7, с. 472]. В історичній поемі «Україна козацька» словами-спонуками до позитивної дії, вживаними сотні разів, є формації: «козак», «козацтво», «козаччина», «козакування», «козацький» – як найвиразніші структурні одиниці нашого національного міфологічного світу. Поема відбувається на часі, коли третій рік триває російсько-українська війна, розпочата не народами обох країн, а через дурисвітство теперішніх кремлівських владарів, осліплених манією «великоруської» гегемонії. Тому козач-

чина має велике значення в момент відтворення збройної потуги України. Сформувалися бойові підрозділи, які свідомо обирають собі козацькі найменування: «Хортиця», «Січ», «Запорозький...», а багато бійців-українців стрижуться під козацькі «оселедці» – чим не поєднання героїки козацтва з воєнною традицією сучасності!

Важливим кодом поета є такі його роздуми: «Тіло тлінне, а душа // з тілом не вмирає: // непомітно для усіх // з нього вилітає. // Покружляє по світах // тополиним пухом – // і наповнить плоть нову // невмирущим духом» [«Колії»; 7, с. 388]. Це те, про що В. Северинюк пише за козацьким світоглядом: «Прилетіли соколята // з Великого Лугу! // Запорожці! – Буйство духу! // Сила буревію! // Шал душі! Несамовитість! // Блискавка! Стихія! // Їхній бог – не цар, не гетьман – // хай яка держава! // Тільки воля! Тільки шабля // і козацька слава! [«Полтава»; 7, с. 291–292].

А ось із яким знанням старовинної української кухні поет описує козацьке застілля – у читача створюється враження, що й він – учасник того дійства і смакує козацькими «смастьонами» в колі побратимів: «Їли локшину й тетерю, // зварену на квасі, // щербу, сир. До шарпанини // вельми були ласі. // Уминали соломаху, // хрін. Були в пошані // з часником (і неодмінно!) // галушки гречані, // бринза, мандрики і шпундри, // пугтя і загреби; // ще – кваша та мамалига, // м'ясо – все, що треба // до паленки й запіканки // (пряної горілки), // варенухи, браги, пива, // меду і не тільки...» [«Січ»; 7, с. 59–60].

Але воля-доля запорожців була мінливою, вона і сміялася, і плакала водночас: «...ті – гуляли, ті – дороги // ребрами мостили // на «тім світі», ну а треті – // ланцюги носили. // На невольничих галерах, // до лавок прикуті, // з кляпом («грушею») у роті – // щоб від болю й люті // не зірвався крик чи стогін, // щоб «не заважали», // як зі спин криваві клапті // канчуки зривали! [«Пробудження»; 7, с. 79].

Хочеться читати ще й ще – текст поеми захоплює і ніби «веде» за собою по дорогах і стежках козацької історії, здавалось би, уже й знайомої і такої непізної...

В історико-поетичній творчості критика, як правило, обминає праці професійних істориків, узагалі вчених, бо рідко хто з них вдається до найвищого рівня творчості – поетики. Поет і учений Валентин Северинюк стоїть поза школами, течіями, угрупованнями. Він самодостатній і як професор вищого навчального закладу, і як художник слова, і як громадянин держави, якій чесно служить, і врешті-решт, як українець, який ніколи не відмежовувався від своєї ідентичності.

Поява історичної поеми «Україна Козацька» є доброю нагодою для розмислів над яскравою і барвистою творчістю її автора. Йому вдалося дивовижним чином поетично організувати тему козацької доби (в найширшому її контексті)

і подати її з такого багатопризмового, багатохронологічного погляду, в якому не знаходиться місця для сухого відстороненого викладу історичного матеріалу. Увійшовши в поетичний, гармонічний текст поета, відчуваш власну присутність поряд із героями твору. Твір навчальний (і повчальний), естетичний і моральний. Вимоги, які ставить поема, не містять шаблонних збігів з освітніми нормами, скажімо, середньої школи. Але у ній є висока мораль, і аскетична, і реалістично-козацька, співзвучна з принципами найвищих творинь українського світогляду, як-от «Мир з Богом чоловіку» І. Гізеля, та з етичними й естетичними принципами Г. Сковороди, які є категоричними імперативами для кожного з нас.

Поема будить значне емоційне відчуття, що є надзвичайно важливим для засвоєння історичного контексту, вона здатна збагатити і фахівців, і громадськість, а найголовніше – шкільну й студентську молодь. У творі чимало місць, що заохочують до дискусійних діалогів. За стилем письма у ньому відчувається мелодика козацьких дум і балад. Його легко читати і легко запам'ятовувати.

Естетика поеми виразно подає прекрасну природу України, у ній наведена велика кількість географічних назв, топонімів і гідронімів, часто з поясненням їх місцезнаходження. Засобами ритму, барв, гармонії поет творить образ української ойкумени. Допитливий читач, взявши до рук карту України, скористається поемою як своєрідним посібником з історичної географії.

Звичайно, помічені й деякі проблеми в розкритті об'єктивного змісту. Наприклад, місце утворення першої Січі (правда, не категорично) поет, чомусь, розміщає на о. Мала Хортиця (о. Канцерівський – *авт.*), що захований у Старому руслі Дніпра, і ніякої стратегічної функції мати не міг. Це концепція, що десятиліттями насаджується противниками козацької Хортиці й козацької слави. Усім їм варто порадити вчитатися в лист Д. Вишневецького до Івана IV (Грозного) за 1557 р., де той пише, що 24-денну оборону від кримського хана в січні місяці не можна було утримати на невеличкому острові. Перший козацький гетьман виразно говорить, що на о. Хортиця «збудував окоп» [8, с. 17–19]. Як би не старалися опоненти козацтва, в історії Запорозжя були і Хортиця, і Крарійська переправа, й урочище «Степок», над Ненаситецьким порогом було козацтво...

У своїх коментарях до поеми автор не згадав про «увічнення пам'ятних місць, зв'язаних з історією запорозького козацтва» – відповідні постанови були прийняті ще радянським урядом України у 1965 р. [5]. Тоді група запорізької інтелігенції, яку очолювали М.П. Киценко (заступник голови обласної ради), С.М. Кириченко (начальник обласного управління культури), А. Мільська (директор Запорізького краєзнавчого музею), М. Бучакчийський (голова обласного Товариства охорони пам'ятників історії та культури), а також перший директор Державного історико-культурного заповідника на о. Хортиця А. Сокульський, доклала максимум

зусиль, щоб створити на легендарній Хортиці історико-меморіальний комплекс для увічнення історичної слави запорозького козацтва.

Практично це була програма духовного відродження України. Заступник голови Верховної Ради УРСР П.Т. Тронько зумів переконати тодішнього секретаря ЦК КПУ П.Ю. Шелеста в необхідності і важливості цієї справи в духовному оздоровленні українського суспільства. Закипіла робота, але запорізька ініціатива, спочатку підтримана центральною владою, до початку 1970-х рр. померла на самому ж Запоріжжі. Цьому сприяли інертність і спротив місцевих партійно-радянських керівників, а також «ідеологічна пильність» секретаря ЦК КПРС «сірого кардинала» Сулова, а в Україні – Маланчука, які углядели у козацьких традиціях «український націоналізм». І полетіли голови... Запорізький письменник Анатолій Рекубрацький писав в обласній газеті «Запорізька правда»: «Особливо болісно сприйняв новітню Руїну М.П. Киценко, котрий невдовзі помер» [6].

Частково «безслідно» зникло, а частково було витрачено не за призначенням 50 тонн і 50 кг скульптурної бронзи, виділених на спорудження величозного монумента «Козаки на чатах» – його немає й до цього часу. Зате в алма матері козацької слави відлито пам'ятник колабораціоністові, останньому отаману Задунайської Січі Й. Гладкому, спотворено монументальний образ князя Святослава Ігоревича, підмінюються козацькі традиції, під егідою обласної і міської влади процвітає по всьому місту рекламна фонвізівсько-суконна мова.

Сутність козацької тематики в Національному Заповіднику «Хортиця» змінено – з козацької її перевели на «більш раціональні» проекти: «Бригантина», «Козацька чайка», розкриття цілого сонму російських генералів (1735–1739 рр.), мрії про Музей Дніпровського флоту (флотилії 1735–1739 рр.).

Звернемо нашу увагу на запустіння місця, де колись була садиба славетного кошового отамана Івана Сірка, його пасіка (зимівник), у нинішньому с. Грушівка Томаківського району. Там, де з XVIII ст. стояли дві церкви, нині купа брухту і з'явилася дача дніпропетровського олігарха. Свого часу це місце відвідували Тарас Шевченко та Ілля Репін. Обидва митці залишили пам'ять про легендарного ватажка в світовій культурі. Останнім часом занедбаність пам'ятки історії під Томаківською Січчю викликає обурення громадськості, яку поділяє голова Томаківської держадміністрації Наталя Скрипченко. Та, на жаль, її зусилля з наведення порядку на історичних пам'ятках натикаються на пасивність пам'яткоохоронних структур і Києва, і Дніпропетровська, і Запоріжжя. Щодо самого І. Сірка, то його прах в 1991 р. був перенесений з с. Капулівка на курган «Бабина Могила», що на Нікопольському повороті. Цій події передувала реконструкція образу отамана в Московській антропологічній

лабораторії Герасимовим і Лебединським. Усе це досі навіть сумніви в ідентичності черепа і скелета Сірка [9, с. 228–240].

Однак, усе ж хочеться вірити, що не все загинуло, живе історична пам'ять, з'являються цікаві твори на кшталт рецензованого нами. Бо ж недарма наш великий пророк Тарас Шевченко у вірші «Чигрине, Чигрине...» писав:

Може, зорю переліг той,
А на перелозі...
Я посию мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може, зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицдіять сукровату,
І наллють живої
Козацької тії крові,
Чистої, святої!!!

Існує позалітературознавчий постулат, що доброю є та позиція, яку неможливо переказати своїми словами [2, с. 186]. Тому всяка спроба привернути увагу до виходу історичної поеми «Україна козацька» Валентина Северинюка варта того, поза всякими сумнівами.

Джерела та література

1. Винар Л.В. Князь Дмитро Вишневецький / Л.В. Винар. – Мюнхен, 1964.
2. Баранов В. Правда прикрас не потребує / В. Баранов // Київ. – 2008. – № 11–12.
3. Гуслистий К., Апанович О. Запорозька Січ та її прогресивна роль в історії українського народу. – К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1954.
4. Партико З. Козацька «Гліада» / Зіновій Партико // День. – № 3–4. – 16–17 січня 2015. – С. 23.
5. Постанова президії ЦК КПУ про увічнення пам'ятних місць, зв'язаних з історією Запорозького козацтва, 31.08.1965 р.; і її повторення – Постанова Ради Міністрів України від 18.09.1965 р. // Збережемо ту славу. Збірник документів та матеріалів. – К.: Рідний край, 1997. – 473 с.
6. Рекубрацький А.З. Збережемо ту славу / А. Рекубрацький // Запорізька правда (архів Рекубрацького).
7. Северинюк В. Україна Козацька: Історична поема / Валентин Северинюк ; худ. оформ. Лідія Чир. – Львів : Каменярь, 2015. – 479 с.
8. Сокульський А.Л. Козацька Хортиця: історико-культурне значення в процесі виникнення і становлення запорозького козацтва : монографія. – Запоріжжя : КПУ, 2008. – 766 с.
9. Сокульський А. Пенати Івана Сірка: стан і проблеми музеєфікації станом на жовтень 2012 р. / А. Сокульський // Українське козацтво в етнокультурному просторі Наддніпрянщини. Матеріали науково-практичної конференції «Мамай-fest» 31.05.–06.06.2014 р. // Музей історії Дніпродзержинська.

Подано до друку: 14.11.2016 р.